

Les cròniques conventuals de l'església de Sant Francesc de Palma: font documental del patrimoni històricoartístic

JOANA AINA ORDINES JOAN

1. Introducció

El convent de Sant Francesc de Palma és el més representatiu de l'ordre franciscana a Mallorca i un dels més importants tant per la seva influència en la societat mallorquina com pel seu ric patrimoni històricoartístic. La primera passa per a l'estudi integral d'aquest patrimoni és la recuperació i anàlisi de les cròniques conventuals que deixà escrites el donat Ramon Calafat, sagristà de l'església de Sant Francesc del 1780 a 1818, titulades: *Llibre de antiguitats de la iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca (1785)*¹ i *Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesch (1786)*².

L'establiment de l'ordre franciscana a Mallorca es remunta al 1232; a partir de llavors, l'ordre arribà a fundar un gran nombre de convents: dotze cases els fra menors, tres les clarisses i múltiples comunitats terciàries ubicades en diferents municipis de l'illa. La importància de l'ordre arribà a ser immensa, tant pel nombre de religiosos que habitaven els seus convents, que eren dels més poblats, com per la seva rellevància social en la història de Mallorca. La presència dels franciscans en la societat mallorquina es va fer palesa a través de la seva gran activitat social: escoles de gramàtica per a nins, de filosofia i teologia per a clergues, l'activitat missionera, l'activitat com a predicadors i confessors i els nombrosos actes litúrgics que se celebraven en les seves esglésies.

Existien deu convents fundats per l'ordre dels fra menors: el convent de Santa Maria de Jesús (Alcúdia, 1536-1835), el convent de Sant Antoni de Pàdua (Artà 1581-1835), el convent de Sant Francesc (Inca, 1329-1835), el convent de Lloret de Vistalegre (Lloret, 1550-1569), el convent de Sant Bonaventura (Llucmajor, 1599-1835), el convent de Sant Bernadí de Siena (Petra, 1608-1835), el convent de Santa Maria de Jesús (Sóller, 1457-1835), el convent de la Santíssima Trinitat (Valldemossa, 1276), el convent de Sant Francesc (Palma, 1281-1835) i el convent de Jesús extramurs (Palma, 1441-1835). El convent franciscà d'Alcúdia, el de Jesús extramurs de Palma i el convent de la Trinitat a Sóller no existeixen en l'actualitat. El convent de Lloret de Vistalegre, que l'any 1640 passà

¹ Ramon CALAFAT: *Llibre de antiguitats de la iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca*, Copia de un manuscrito del donado Ramón CALAFAT: año 1785: Aumentado con varias notas y cinco apéndices por Jaime de Oleza y de España, Palma, 1928.

² Ramon CALAFAT: *Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca*, Copia de un manuscrito del donado Ramón CALAFAT : año 1786 : continuado con un apéndice que contiene copia de las partidas originales desde el año 1805 hasta 1830 por Jaime de Oleza y de España, Palma, 1925.

a mans dels dominics, és ara un espai compartit entre la Casa de la Vila, algunes propietats particulars i el convent de les Monges Franciscanes inaugurat el 1866. A Sóller, el convent de franciscans passà a ser el convent dels Sagrats Cors (1920). El convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor ha estat objecte d'una profunda rehabilitació que ha permès recuperar el seu patrimoni i habilitar l'espai com a centre cultural. De totes les cases, l'única que pertany encara a l'ordre dels framenors és la de Petra. La resta, pertany als franciscans de la T.O.R (Tercer Orde Regular de Sant Francesc de Penitència). A principis del segle XX s'obriren dues noves cases de la T.O.R: es tracta de les cases de Cura (1913) i de la Porciúncula (1914).

Retornant al convent de Sant Francesc de Palma, cal dir que es tracta del convent més interessant de tots els esmentats per diverses raons. En primer lloc, pel seu abast cronològic ja que es tracta del més antic dels convents franciscans de Mallorca (1281) i, en segon lloc, pel paper que exercí dins la societat mallorquina. La influència del convent també es manifestà en el camp artístic ja que es convertí en el model de referència alhora d'edificar altres convents franciscans tant a Mallorca com Menorca. En definitiva, el convent de Sant Francesc constitueix un dels conjunts monumentals més importants de l'illa i ha marcat una fita important en la història urbana de la ciutat de Palma.

El *Llibre de antiguitats de la iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca (1785)* conté les primeres notícies documentades d'aquest convent i és de consulta obligada alhora d'emprendre qualsevol estudi sobre la història de la fàbrica conventual. Es tracta d'un text en què Calafat recupera documents d'interès de l'arxiu del convent franciscà i exposa informacions relatives al patrimoni artístic de les diferents capelles de l'església. També fa referència a les sepultures que podem trobar a les capelles i el claustre. Des del punt de vista patrimonial, destaca que l'autor ens ofereix informacions tant de les obres que es conservaven a l'època en què fou escrit el manuscrit així com notícies de les obres que havien estat substituïdes o traslladades a una ubicació diferent.

A *Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca*, Calafat recupera el nom de les principals famílies enterrades en el claustre i l'església de Sant Francesc, basant-se fidelment en els testaments i en els llibres *Mortuorum* del convent. En aquest cas, el donat aporta, principalment, notícies biogràfiques sobre el difunt (el carrer on vivia, qui eren els seus parents i marmessors, etc.); però, el més important, és que proporciona el dia i any del testament així com el nom del notari dipositari del mateix.

Les esmentades cròniques de Calafat es conserven a l'arxiu de Ca n'Olesa perquè Ramon Calafat, en morir, va deixar els manuscrits al seu amic Jordi d'Oleza, el qual va morir uns mesos després.³ Anys més tard, l'historiador Jaume d'Oleza i d'Espanya va transcriure i augmentar les cròniques franciscanes que foren publicades en una edició crítica per la Impremta Guasp en dos llibres: un, l'any 1925, *Enterraments y obits del Real*

³ Segons consta en una dedicatòria d'un dels exemplars del *Llibre de antiguitats* conservat a l'arxiu de Ca n'Olesa: "Es del Germà Ramón CALAFAT Sacristà del Real Convent de Sant Francesch de Palma y treballat per el mateix. Este llibre donà el dit Germà Ramon a Don Jordi de Oleza, y a las suas voluntats."

*Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca*⁴, i l'altre, l'any 1928, *Llibre de antiguitats de la Iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca*.⁵

Pel que fa al *Llibre de antiguitats*, Oleza, a més de transcriure el text, complementà el text original amb nombroses i acurades anotacions que aclareixen certs punts del text, amplien algunes notícies i corregeixen certs errors o imprecisions puntuals de Calafat. A les notes a peu de pàgina, Jaume d'Oleza apunta els canvis soferts a les capelles posteriorment a la finalització del manuscrit per Calafat i contrasta les informacions aportades per les tres versions existents del manuscrit. L'historiador també afegí, en forma d'apèndix, cinc documents relacionats amb la història del convent de Sant Francesc:

- Memoria de la obra de la Iglesia de San Francesch escrita pel P. Pere Barceló pare de la provincia(1732).

- Traslado auténtico del Auto de Paz General que el Reverendísimo Señor Don Fray Juan de Santander Obispo de Mallorca y del Consejo de su Majestad ha hecho entre toda la Nobleza del dicho Reino, el día de la Octava del Seráfico Padre San Francisco en su Convento(1632).

- Manera com procedían los frailes para renunciar a los bienes que en testamentos les dejaban (1739).

- El quart apèndix reproduïx un fragment extret del tom III dels *Ensayos religiosos, políticos y literarios* de Quadrado titulat Mallorca-Claustro de San Francisco (1884).

- L'últim apèndix reproduïx una carta enviada per membres de l'Ajuntament de Palma a l'aleshores Ministre d'Hisenda exposant-li una decisió presa per la Comissió de Foment i Beneficència i sol·licitant que el Govern els transfereixi el claustre de Sant Francesc, en estat ruïnós, per a restaurar-lo (1915).

El manuscrit titulat *Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca* es publicà amb una introducció a càrrec del franciscà Eduardo Faus. En aquest cas, Oleza complementa el text original amb menys anotacions que en el *Llibre de antiguitats* però hi afegeix un apèndix documental que continua el text original de Calafat. Aquest apèndix exposa el contingut seguint la mateixa estructura compositiva que utilitzà Calafat. Per elaborar-lo, Oleza se serví d'anotacions extretes directament dels *Llibres Mortuorum* del convent que comprenen des de l'any 1805, en què finalitzen les informacions del text de Calafat, fins el 1830. Finalment, l'historiador va incloure al final del llibre un índex alfabètic dels llinatges que hi apareixen la qual cosa en facilita la recerca.

Un cop feta la presentació de les dues cròniques conventuals, és necessari fer una reivindicació d'aquest tipus de font literàries perquè des del segle XIX s'ha anat generant una abundant literatura artística sobre la historiografia de l'Edat Moderna de les Illes Balears que ha tengut certa tendència a treballar basant-se en la bibliografia més recent,

⁴ CALAFAT: *Enterraments y obits...*

⁵ CALAFAT: *Llibre de antiguitats ...*

molta de la qual no es fa ressò o desconeix l'existència de les fonts originàries. Aquest fet ha provocat errors en la informació aportada per la bibliografia. Així doncs, ha arribat un moment en la historiografia actual en què seria convenient retornar als orígens documentals i revisar la font literària original.

Per acabar, ens resta dir que, tot i la importància del paper social que exercí l'ordre franciscana en la societat mallorquina i la gran quantitat de patrimoni històricoartístic que conserva, constata una manca d'estudis sistemàtics sobre aquest patrimoni. En la nostra illa aquestes investigacions encara es troben en un estadi inicial, al contrari del que passa a la resta de la Península on aquests estudis compten amb un bon nombre d'investigadors i d'activitats de difusió d'aquestes investigacions com el *Congreso Internacional sobre el franciscanismo en la Península Ibérica* i els cursos d'estiu *El franciscanismo en Andalucía* que se celebren anualment a Córdoba, organitzats per l'Asociación Hispánica de Estudios Franciscanos. També hi ha algunes revistes de temàtica franciscana com *Archivo Ibero Americano o Apóstol y Civilizador*, bolletí de divulgació del beat Fra Juníper Serra publicat a Mallorca per la Fraternitat de Franciscans O.F.M. de la localitat de Petra. D'altra banda, a finals dels anys vuitanta sortí el primer número de la revista titulada *Boletín de la Tercera Orden Franciscana*, publicada per la Porciúncula de la qual sols se n'arribaren a publicar els tres primers.

Contribuir a l'estudi del patrimoni de l'ordre franciscana conservat a Mallorca, divulgar la informació aportada per les cròniques conventuals i reivindicar el valor de l'existència de les cròniques com a fonts literàries originals per a l'historiador són les principals premisses d'aquest article.

2. La figura de Ramon Calafat. Context històric.

Ramon Calafat, que fou germà llec del tercer ordre franciscà, es troba documentat com a sagristà del convent de Sant Francesc de Palma entre els anys 1780 i 1823. Va néixer a Mallorca al segle XVIII i hi morí a l'any 1823. La data exacta de la seva mort, el 17 de febrer de 1823, es coneix gràcies a una nota escrita al manuscrit del *Llibre de antiguitats* per una altra mà. El fet que Calafat no consti en els llibres *Mortuorum* del Convent fa pensar que, probablement, no morí a Sant Francesc. Sembla que va pertànyer a la família noble dels Calafat i que seria parent del provincial dels franciscans pare Antoni Calafat (1775). Malauradament, es conserven poques notícies biogràfiques del donat.⁶ El Pare Bordoy,⁷ que fou contemporani seu, tampoc en deixà constància escrita.

Malgrat conservar sols escasses informacions biogràfiques sobre l'autor, sí que es conserva la seva obra. Calafat compaginà el treball de sagristà amb el de cronista del convent franciscà del qual va escriure les dues cròniques objecte del nostre estudi. També va escriure la crònica d'un altre dels convents més importants de Mallorca: el de Sant Domingo, desaparegut com a conseqüència de la desamortització, titulada *Enterraments y*

⁶ Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ, en la seva *Biblioteca de escritores baleares*, Palma de Mallorca, 1868, vol. 1, a la pàgina 139 ofereix una breu ressenya de CALAFAT.

⁷ Francesc BORDOY: *Crónica Seráfica de la Santa Provincia de Mallorca de la Regular Observancia de N.S.P.S. Francisco*, 1814. Aquesta crònica es conserva a l'Arxiu de la Porciúncula.

*obits del Real Convent de Sant Domingo de la Ciutat de Palma*⁸. El sagristà deixà escrites altres obres que constaten el seu afany investigador: *Genealogia de todas las casas nobles de Mallorca, Esplendor Gentilicio y Theseras nobiliarias del reyno de Mallorca*. Tots aquests manuscrits es conserven a l'arxiu de Ca n'Olesa.

El *Llibre de antiguitats del Real Convent de Sant Francesc i Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesc* foren escrits els anys 1785 i 1786 respectivament, en una època en què l'ordre dels frares menors tenia un gran prestigi i exercia un paper molt important en el si de la societat mallorquina. L'ordre comptava al segle XVIII amb un total de vuit convents a Mallorca: dos a Palma, i sis repartits per la part forana amb una comunitat global de tres-cents vint religiosos. Dins el total de la població religiosa de la segona meitat del segle XVIII, els franciscans eren molt nombrosos: el Cens d'Aranda de 1768-1769 afirma que en aquests anys hi havia un total de 976 religiosos repartits en 31 convents, dels quals una tercera part eren franciscans⁹. Per exemple, sols al convent de Sant Francesc, a l'època en què Calafat n'era sagristà, hi exercien el ministeri noranta-cinc religiosos sacerdots. El segle XVIII fou una època en què la religió tenia una importància fonamental a Mallorca, així, no és estrany que la població religiosa fos molt abundant. El fet d'ingressar en un convent o d'ésser ordenat prevere suposava una via d'ascens social per a les famílies humils. En canvi, per a les classes benestants, va ser un bon sistema per garantir la subsistència dels fills segons conservant el patrimoni familiar.

Al llarg del segle el poder econòmic de l'església mallorquina seguí essent immens. Gràcies a aquesta riquesa, es poden trobar nombrosos retaules escultòrics, datats al segle XVIII, repartits per totes les esglésies de Mallorca. Una important font d'ingressos la constituïen els drets d'enterrament. Era costum entre la població fer-se enterrar a les esglésies i convents.

El prestigiós convent de Sant Francesc, juntament amb el de Sant Domingo, acaparava la majoria d'enterraments de famílies nobles. Els membres d'aquestes famílies que disposaven ésser enterrats allí oferien al convent aportacions econòmiques i l'enriquien, des del punt de vista del patrimoni religiós, amb nous retaules i obres artístiques que havien d'ornamentar les capelles familiars. En l'època en què Calafat va escriure les seves cròniques, el convent de Sant Francesc constituïa desde feia molt temps un lloc privilegiat d'enterrament.

⁸ De les tres cròniques conventuals de CALAFAT aquesta fou la primera en ésser publicada íntegrament, també per la Imprenta Guasp. Aquesta edició es pot consultar a la Biblioteca Bartomeu March. Ramon CALAFAT: *Enterraments y obits del Real Convent de Sant Domingo de la Ciutat de Mallorca*, Copia de un manuscrito del donado Ramón CALAFAT : año 1787 : continuado con un apéndice que contiene copia de las partidas originales desde 21 de julio de 1788 hasta 31 de julio de 1835 por Jaime de Oleza y de España, Palma, 1923. Abans, però, aquesta obra es va publicar per entregues al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Recordem que el pare Eduardo Faus en trobar els manuscrits de CALAFAT a l'arxiu Oleza volgué divulgar-los. A l'any 1920 a *Archivo Ibero Americano* es comença a publicar el *Llibre de Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesc*, tasca interrompuda per la mort del franciscà.

⁹ Josep AMENGUAL I BATLE: *Historia de l'Església a Mallorca II: del Barroc a la Il·lustració: 1563-1800*, Palma, 2002, 25.

El dret dels frares d'enterrar en les seves esglésies i claustres es remunta a l'Edat Mitjana. Des d'aquesta època disposaven del privilegi de realitzar els enterraments amb processó i creu alçada, a més de poder-ho fer sense la intervenció del clergat secular, si el difunt així ho havia disposat. La rivalitat pels drets d'enterrament fou una qüestió que enfrontà el clergat regular amb el secular durant l'època moderna ja que, com s'ha apuntat, aquests drets constituïen una font d'ingressos notable.

Pel que fa als contactes de la comunitat franciscana de Mallorca amb les comunitats peninsulars, la jerarquia franciscana va posar en relació ambdues comunitats mitjançant les vicaries provincials i el capítol general. D'aquesta manera, els convents franciscans de Mallorca no van romandre aïllats del de la península. En aquest sentit, està documentada l'especial relació dels convents mallorquins i valencians durant tota l'època moderna. Els convents de franciscans illencs agrupats sota la custòdia de Mallorca també mantingueren una relació constant des dels inicis, relacions que es poden documentar als arxius conventuals i que es concretaren també a nivell artístic.

Cal considerar altres qüestions d'importància que afectaren l'església mallorquina en aquesta època: en primer lloc, l'expulsió dels jesuïtes com a conseqüència de la política il·lustrada de Carles III. En segon terme, destaca la missió evangelitzadora dels franciscans mallorquins en terres americanes, concretament les fundacions que Fra Juníper Serra realitzà a Califòrnia. La tercera qüestió important és la disputa que es produí, a partir del 1749, quan el bisbe Cepeda autoritzà el culte a Ramon Llull. Aquest fet generà un conflicte entre els partidaris de mantenir el culte a Ramon Llull (franciscans) i els que s'hi oposaven (dominics), controvèrsia que es generalitzà durant la segona meitat de segle i que finalitzà amb la restitució del culte lul·lià.¹⁰

En aquest segle la producció de literatura artística augmentà, tot i que gran part d'aquestes obres romanen encara inèdites. Al llarg de tota l'època moderna se seguí treballant la crònica conventual. Era una tradició al segle XVIII el fet que les ordres religioses escrivissin la seva pròpia història. Aquesta tradició es veu reforçada pel context de l'època de la Il·lustració que promou una recuperació de les pròpies arrels. La figura encarregada de redactar aquestes històries era el cronista, figura habitual a l'època moderna tant en l'àmbit religiós (convents) com en el municipal (cronista de la vila). Aquests cronistes es veuran influenciats per certs aspectes del moviment il·lustrat, sobretot per la necessitat d'aplicar un major grau de rigor a l'estudi de la història.

3. El *Llibre de antiguitats* com a font per a l'estudi del patrimoni artístic del convent de Sant Francesc

La importància del manuscrit del donat Ramon Calafat rau en el fet que es tracta de la primera literatura artística conservada sobre el convent de Sant Francesc. L'autor ofereix al lector les primeres notícies documentades pel que fa a tota la història de la fàbrica conventual de la fàbrica de Sant Francesc. La informació que aporta és molt valuosa en el sentit que a través de la crònica conventual es pot constatar com s'ha anat transformant el patrimoni de l'església i del convent i es pot reconstruir com era aquest patrimoni tant a l'època en què Calafat va escriure el text com en èpoques anteriors. El franciscà aporta, de

¹⁰ Jaume ALZINA et alii: *Mallorca: història i cultura*, Palma, 1992, 157-158.

cada una de les capelles, notícies documentals sobre la fàbrica de l'església -els promotors de les capelles, les diferents advocacions de les mateixes-, i descripcions de les obres d'art que contenen, entre moltes altres informacions. Per a redactar el manuscrit l'autor es basà, principalment, en la documentació aportada per l'abundant arxiu del convent del qual en va extreure molta informació.

Existeixen tres manuscrits del *Llibre de antiguitats*: dos d'ells es guarden a l'arxiu de Ca n'Olesa mentre que l'altre es conserva actualment a l'Arxiu de la Porciúncula. Oleza va copiar aquest darrer exemplar que es conservava anteriorment a l'arxiu del convent de Sant Francesc. Dels dos exemplars de Ca n'Olesa, un conté un gran nombre de correccions i podria ser una primera versió el text mentre que l'altre podria ser una versió més definitiva, encara que també conté correccions. El conservat a l'arxiu de la Porciúncula, escrit amb més correcció, seria l'última versió. Consta de 116 fols, entre ells alguns en blanc. Els tres manuscrits, tots sense paginar, estan enquadernats en pergamí i ben conservats. Es van escriure en paper de l'època de 221 mm x 136 mm deixant sols un marge de 13 mm. Un dels exemplars de Ca n'Olesa, al primer fol, presenta la següent dedicatòria: "Es del Germá Ramón Calafat Sacristá del Real Convent de Sant Francesch de Palma y treballat per el mateix.-Este llibre doná el dit Germá Ramon a D. Jordi de Oleza, y a las seuas voluntats".

Jaume d'Oleza començà a publicar el manuscrit de Calafat, per entregues, al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, a partir del número XX (1924-1925). També s'hi publicaren les altres dues cròniques conventuals que va escriure el donat. Per elaborar aquest article, s'ha treballat amb l'exemplar número 82 d'una edició de cent exemplars numerats, il·lustrada amb dos gravats de D. Antonio Giménez i publicada per la Impremta Guasp. Aquesta edició, que consta de 150 pàgines, es conserva a la Biblioteca Bartomeu March.¹¹

El llibre comença amb un subtítol explicatiu que diu el següent: "Llibre de todas las antiguatats de la Iglesia y Real Convent del P.S. Francesch de la ciudad de Palma, comensant desde la fundación fins el dia present, citant tots los autentichs: Treballat per el Donat Ramon Calafat sagristà de dit Convent en lo any 1785".¹² Aquest llarg subtítol resumeix perfectament el contingut del text. Cal remarcar la utilització del terme "antiguatats", en el sentit d'objectes artístics "veys", objectes del passat custodiats al convent (per exemple, sepultures, retaules, claus de volta, etc.). La intenció del franciscà és aportar notícies i documentar totes les "antiguatats" de l'església i el convent "des de la fundació fins el dia present". Així, a la introducció es remunta als orígens de les fundacions franciscanes a Mallorca. En tractar de les capelles especificarà tant el que hi havia en el passat com el que s'hi trobava a finals del segle XVIII, documentant tots els canvis. L'autor s'ha preocupat per documentar-se bé i fa saber al lector les fonts consultades quan escriu: "citant tots los autentichs", és a dir, que ha consultat els originals tant dels testaments, com dels llibres *Mortuorum*. Aquest apunt reflexa una preocupació d'arrel il·lustrada pel rigor històric i per ressaltar la fiabilitat de les seves informacions. Calafat, com s'ha apuntat,

¹¹ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ...Aquest exemplar es pot consultar a la Biblioteca Bartomeu March. Aprofito l'avinentesa per agrair a la Biblioteca Bartomeu March haver digitalitzat l'obra i posar l'edició en format digital a disposició del Servei de Biblioteca i Documentació de la Universitat de les Illes Balears per a la seva consulta.

¹² CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 5.

investigà sobretot en el propi arxiu conventual però també visità l'Arxiu de la Ciutat i l'Arxiu de la Província.

3.1. Estructura del llibre

L'edició del manuscrit que hem consultat, a càrrec de Jaume d'Oleza, consta de 150 pàgines: les primeres 108 conformen el *Llibre de antiguitats*, incloses les anotacions d'Oleza, mentre que les pàgines següents contenen els apèndixs que s'afegiren per aquesta edició crítica. El llibre, com el manuscrit, està escrit en català i segueix la mateixa estructura que el text original. El donat Ramon Calafat comença el text amb una breu introducció. A partir d'aquí, estructura la informació en base a vint-i-dos capítols breus que es corresponen amb les vint-i-dues capelles de l'església. Després de la introducció, es troben els cinc primers capítols, seguits d'un altre que no correspon a cap capella sinó al portal del claustre. Seguidament s'exposen de manera ininterrompuda la resta de capítols. Tots, com s'explicarà més endavant, segueixen un mateix ordre expositiu. El títol dels diferents capítols segueixen sempre el mateix format. El títol es correspon amb el número de la capella (Capella Sexta, Capella Dotzena ...) i va acompanyat d'un subtítol en què s'hi especifiquen les diferent famílies enterrades en la mateixa: per exemple: "Capella sexta. De Torrellas y Descorps".

Els 22 primers capítols del llibre són els següents:

- Capella primera. De Suñers, Cabaspres, y ara de Pueyos;
- Capella segona. De Andreus y Descamps;
- Capella tercera. De la noble Familia de Garcias are de Fortunys;
- Capella cuarta. Familias de Lloscos, Companys, Soldevila, Pi de Juny: are de Comellas;
- Capella quinta. De la noble Familia de Berards,
- Portal del claustre, tapiat posteriorment i convertit en capella;
- Capella sexta. De Torrellas y Descorps;
- Capella septima. De la Noble Familia de Cosos y Sala;
- Capella octava. De la Familia de Masenets, y Umberts, y are de Cavalleria;
- Capella novena. De la Noble Familia de Pardos, Comellas y Termens.;
- Capella desena. Del Beato Salvador;
- Capella onze. Des Sacrari;
- Capella dotze. Del Señor Pere Onofre Socies i Pou;
- Capella tretze. De la Noble Familia de Armengols, y Serras;
- Capella decima cuarta. De la Noble Familia de Fonellet, y de Pachs, are de Boxadors, Conte de Peralada;
- Capella decima quinta. De la Familia de Bru y Contestins;
- Capella decima sexta. De las Familias de Rieras y Martins;
- Capella decima septima. De las Nobles Familias de Vivots, Malferits, y Ollandes;
- Capella decima octava. De la noble Familia de Ramiro, Garau y Axertell;
- Capella decima novena. De la Familia de Marsers;
- Capella vigésima. De la Noble Familia de San-Juans, Oms, y Tariolas;
- Capella vigésima primera. Que es el Portal Menor;
- Capella vigésima segona. De la Noble Familia de Zangladas.

A aquests, els segueixen dos capítols més que clouen el llibre. El primer, titulat "*Altar Major*", segueix la mateixa estructura que els anteriors. En canvi, el segon, que porta el títol d'"*Explicació de las sepulturas que heyá en el Claustro. Y demunt lo Escut de Armes corresponent, de lo mes antich*" presenta una estructura compositiva diferent a la de la resta de capítols. Aquí es presenta la informació dividida en diferents subapartats cada un dels quals fa referència a un dels "panyes" del Claustre. Dins cada subapartat, l'autor exposa la informació sepultura per sepultura, enumerant-les en alguns casos. Per cloure aquest últim capítol, el més extens de tot el llibre, Calafat hi afegeix un parell de notes amb informacions diverses amb les quals acaba el llibre.

3.2. Recursos compositius del text

Tots els capítols del llibre, menys el primer i l'últim, són capítols breus que segueixen un mateix esquema compositiu pel que fa a l'ordre d'exposició dels continguts. L'autor dedica el primer paràgraf de cada capítol a enumerar les diferents advocacions de la capella en qüestió i fa una breu descripció dels quadres i retaules que conté. També fa referència a l'escut d'armes de la família promotora de la capella que es representava a la clau de volta. Seguidament, Calafat exposa la informació vas per vas o família per família. Explica les diferents sepultures que es poden trobar a la capella, el lloc exacte on s'ubiquen i, en molts casos, transcriu les inscripcions dels sepulcres. L'autor també transcriu alguns fragments de testaments com a prova documental de quines varen ésser les famílies beneficiàries de les capelles i quines persones disposaren ser enterrades en una determinada capella.

Calafat utilitza els mateixos mecanismes de repetició en tots els capítols i per a exposar la informació es serveix d'una sèrie de fórmules literàries. Tots comencen explicant la informació referent a les diverses advocacions de les capelles mitjançant una mateixa fórmula literària semblant a la que es cita a continuació: "Se ha averiguat, que més antigament se titulava Sant Andreu, cuya figura se troba a la Clau de dita Capella"¹³ o, "Se titulave esta Capella, Santa Agueda, Santa Anna, la Verge de la Esperansa, y el Beato Salvador"¹⁴.

El següent tipus d'informació que es presenta al lector és la que fa referència a la propietat de la capella i s'exposa amb fórmules semblants a les següents: "Consta també ser de Companys per les seves armes, qui son: ..." ¹⁵ o "consta ésser esta Capella de Torrellas per el Testament de ..." ¹⁶.

Quan es fa l'enumeració de les sepultures de cada capella, Calafat fa referència als testaments dels difunts que transcriu seguint una fórmula habitual a l'època i que ja es trobava al document original: "elegesch sepultura en el Monastir de Sant Francesch en la Capella de los Sants..." ¹⁷. Com que a cada capítol es cita més d'un testament, els paràgrafs

¹³ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 15.

¹⁴ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 27.

¹⁵ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 19.

¹⁶ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 27.

¹⁷ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 51.

que segueixen el primer testament mencionat comencen sempre de la següent forma: “Altre Testament de ...”¹⁸

El gruix de la informació dels capítols està estructurat en funció dels diferents vasos existents a la capella. Així, l'autor comença molts paràgrafs amb fórmules semblants a aquestes: “Vas de Bosch”, “Vas devant lo escaló de la matexa Capella a ma dreta”¹⁹ o “Altre vas mes amunt, es de los señors Valentins”.²⁰

En citar la informació provinent de les actes notarials que donen fe dels canvis de propietat de les capelles l'autor empra la fórmula següent: “Acte en poder de Pere Josep Bauça Pre. Y Notari a 27 Mars 1724.”²¹

La informació aportada pels llibres *Mortuorum* del convent s'exposa sempre de la mateixa manera, amb fórmules com la que, a tall d'exemple, es transcriu a continuació: “Consta del llibre I, fol.107”.²²

Un últim aspecte a destacar fa referència als tractaments personals. En aquest cas, Calafat utilitza diferents formes per donar un tracte cortès i distingit al personatge del qual parla: “Altre Testament del Venerable Gabriel Desclapez ...”²³ o “Al 1642 enterraren lo Honor Miquel Massánets”...²⁴

3.3. Fonts consultades per Ramon Calafat

Les fonts en què es basà l'autor del *Llibre de antiguitats* per a documentar la seva crònica conventual es poden classificar en dos tipus: fonts documentals -consultades sobretot a l'arxiu conventual- i fonts materials, és a dir, les pròpies obres d'art. Aquests dos tipus de fonts apareixen en tots els capítols.

En l'apartat de les fonts documentals, n'hi ha tres tipus que apareixen en tots els capítols dedicats a la descripció de les capelles. Un primer tipus són els testaments dels membres de les famílies nobles de Palma que disposaren ser enterrats al Reial Convent de Sant Francesc. Un altre tipus de font consultada són les actes notarials que informen dels canvis de propietat de les capelles o d'altres disposicions realitzades pels propietaris. Finalment, els llibres *Mortuorum*²⁵ del convent són la darrer font comuna a tots els capítols.

A banda de les mencionades anteriorment, en alguns capítols apareixen altres fonts documentals. Per exemple, en la introducció l'autor cita el *Llibre del Repartiment* i, a més, especifica el lloc on es trobava dipositat que aleshores era l'Arxiu de la ciutat.²⁶ De la consulta d'aquest llibre Calafat n'extreu informació relativa a les primeres fundacions franciscanes a Mallorca. En el mateix capítol es fa referència a un Decret d'Alfons rei d'Aragó de Mallorca (1286), custodiat, segons ens diu l'autor, a l'arxiu de la Província.

¹⁸ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 27.

¹⁹ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 34.

²⁰ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 43.

²¹ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 73.

²² CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 43.

²³ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 49.

²⁴ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 67.

²⁵ Alguns dels quals es conserven a l'Arxiu Diocesà.

²⁶ El *Llibre del Repartiment* actualment es pot consultar a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

Finalment, al capítol introductorí es citen dues fonts bibliogràfiques com són: la *Historia General del Reyno de Mallorca*²⁷ llibre 2 de Dameto, i la *Història de València* d'Escolano.²⁸ En el capítol cinquè es cita el *Llibre del capítol de la Catedral*²⁹ i una "nota autèntica que es troba a la casa dels Berard". El *Llibre d'òbits de la catedral*³⁰ es citat al capítol setè. En el següent Calafat cita el *Llibre de los Albats*, que torna a citar al capítol vint-i-u.

En els dos capítols finals del llibre se citen altres fonts documentals no esmentades anteriorment. En el capítol titulat "Altar Major" Ramon Calafat ha consultat el *Llibre dels Jurats de la Ciutat de Mallorca*, el *Llibre Groch de la Catedral de Mallorca* i el *Llibre de les Actes Capitulars de la Catedral*³¹ els quals li aporten informació sobre la figura del bisbe Pere Cima, personatge important en relació a la fàbrica de Sant Francesc. En l'últim capítol del llibre, *Explicació de las sepulturas que heyá en el Claustro. Y demunt lo Escut de Armes corresponent, de lo mes antich*, dedicat a descriure les diferents sepultures que es troben en el claustre, l'autor aporta informacions extretes de la *Història de Mallorca* de Binimelis.³² En l'última anotació del llibre en què s'explica la disputa entre les famílies Armadans i Espanyols el donat menciona les diferents fonts documentals on es troba documentat aquest fet succeït a l'interior de l'església de Sant Francesc. Calafat escriu que consta a la *Vida de la Venerable Sor Isabel Cifre*,³³ de Vicens Mut, a la *Historia de Mallorca de Binimelis*,³⁴ llibre 6 i que el fet també està documentat a l'Arxiu de la Real Audiència.

D'altra banda, el llibre beu d'un altre tipus de font: les fonts materials, és a dir, les pròpies obres d'art conservades en l'església i al claustre del convent de Sant Francesc - sepultures, capelletes, làpides, claus de volta, retaules, etc. L'observació directa d'aquestes proporciona un gran volum d'informació que Calafat s'encarrega d'explicar. Les sepultures de l'església normalment portaven una inscripció que identificava al mort i les del claustre portaven l'escut d'armes de la família enterrada. A les capelles, tant les claus de volta, amb l'escut familiar esculpit, com l'heràldica representada als retaules aporten informació sobre la família promotora de la capella. La iconografia dels retaules constitueix un altre font important d'informació.

²⁷ Els tres volums de que consta l'obra es poden consultar a la Biblioteca Bartomeu March. Juan DAMETO; Vicenç MUT; Gerónimo ALEMANY: *Historia general del Reino de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1840-1841.

²⁸ Sembla ser que parla de l'obra de Gaspar ESCOLANO: *Décadas de la historia de la insigne y coronada, València-Madrid*, 1878-1880, que es pot consultar a la Biblioteca Diocesana.

²⁹ Es troba a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Mallorca.

³⁰ Disponible per a la consulta a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Mallorca.

³¹ Aquests dos darrers llibres es poden consultar també a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Mallorca.

³² Juan BINIMELIS: *Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de otras Islas a ella adyacentes*, Palma de Mallorca, 1927. Els cinc volums de què es compon aquesta obra es poden consultar a la Biblioteca Bartomeu March.

³³ Vicenç MUT: *Vida de la Venerable Madre Soror Isabel Cifre, fundadora de la Casa de la Educacion de la Ciudad de Mallorca*, Mallorca, 1655. Exemplar disponible a la Biblioteca Lluís Alemany.

³⁴ Juan BINIMELIS: *Nueva Historia de ...*

3.4. Aportacions documentals

El contingut que exposa el *Llibre de antiguitats* és especialment interessant per a l'estudi, principalment, de dues disciplines. En primer lloc, serveix a la genealogia perquè proporciona notícies de les famílies nobles mallorquines que disposaren ésser enterrades en el Convent i cita les relacions de parentiu que les unien. Les informacions aportades, però, són d'interès sobretot per l'estudi del patrimoni artístic del convent perquè l'autor informa, per exemple, dels promotors i de les advocacions de les capelles, entre moltes altres coses.

Abans de tractar de la resta de capítols que estructuraven el llibre, cal aturar-se en el primer i l'últim perquè presenten uns altres tipus de continguts l'exposició dels quals no segueix les mateixes fórmules literàries que s'utilitzen a la resta de capítols. En la introducció al text, Calafat tracta de les primeres fundacions franciscanes a Mallorca a partir de la Conquesta i explica breument la vinculació de la casa reial catalano-aragonesa amb l'ordre franciscana. En aquest capítol es parla també del Bisbe Pere Cima, intrínsecament relacionat amb la fàbrica de l'església conventual.

De manera breu, Calafat fa una descripció de l'interior de l'església a la qual segueix una explicació de com era l'antic portal major abans que la façana gòtica fos esbucada per un llamp l'any 1580. Després de repassar totes les capelles de l'església, l'autor explica el nou portal major i en descriu els promotors, els contribuents i la iconografia. El capítol es clou amb la informació de les dimensions del temple.

L'últim capítol del llibre, titulat *Explicació de las sepulturas que heyá en el Claustro. Y demunt lo Escut de Armes corresponent, de lo mes antich*, és el més extens de tots. La seva estructura compositiva és diferent a la de la resta perquè presenta una sèrie de subapartats que fan referència als diferents panys del claustre. Dins cada subapartat, l'autor exposa la informació de manera ordenada: enumera les sepultures de les diferents famílies i les explica una per una. Al final del capítol, Calafat hi afegeix cinc notes. La primera es titula: "de las Familias distinguides qui se enterraren en las Parroquias, y Convents de esta Isla, segons consta del llibre I, fl. 96 del Real Convent de Sant Domingo". La segueix una breu nota que diu així: "A 19 Mars 1571 acompanyar Sant Francesch de Mosen Francesch Togores, Fonch la primera vegada que anaren fora los de Sant Francesch a sotorrar". La tercera i quarta nota es titulen, respectivament: "De las misas de las centurias" i "De las atxes que aporten el dia de los difunts, y per qui creman". Les segueix una altra nota que tracta del "Cas molt horrendo que succehi en la Iglesia de dit convent de Sant Francesch". L'última nota, que clou el llibre, diu així: "La Iglesia del Real Convent de Sant Francesch en lo any 1774 als Setembre se mida per dos menestrals ab compás y rretglas. Llargaria 321 palms y mitx, Amplaria 75 palms y tres quarts, Altaria 132 palms y un quart".³⁵

Els capítols referents a les capelles i a l'altar major segueixen un mateix esquema alhora de presentar els continguts. En primer lloc, l'autor sempre fa referència a les diferents advocacions que ha tengut cada capella, als seus promotors, dels quals descriu les seves armes que es solien trobar representades a la clau de volta o al retaule. Seguidament anomena els retaules que hi havia antigament a la capella -en el cas que hagin desaparegut o canviat d'ubicació- i en descriu la seva iconografia. Fa el mateix amb el *Quadro* que s'hi

³⁵ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 108.

trobava llavors. L'autor documenta tota aquesta informació mitjançant alguns testaments - els més antics dels quals daten del segle XV- que cita per deixar constància de tots els personatges enterrats en la capella. En aquest sentit, Calafat aporta dues informacions valuosíssimes: en primer lloc, proporciona el dia, mes i any del testament i, seguidament, informa del nom del notari que certificà el testament. L'autor també especifica on es trobava el testament consultat, normalment en poder d'algun notari o a l'arxiu d'una casa noble. La consulta d'aquests documents permet al cronista esbrinar, entre d'altres coses, les cronologies de les obres d'art, les iconografies, els promotors, les diferents advocacions de les capelles, la disposició de sepultures o les voluntats del difunt.

En definitiva, podem afirmar que Calafat prima, en cada un dels capítols, un tipus d'informacions en detriment d'altres. Es constata que, per damunt de les informacions biogràfiques o litúrgiques, l'autor prima les informacions iconogràfiques, les referents a les advocacions de les capelles i a les descripcions dels diferents vasos que s'hi troben. És probable que la jerarquització de continguts que ofereix Calafat, primant els aspectes històricoartístics, provingués d'un especial interès del franciscà pel patrimoni. Una altra causa de la primacia d'aquests continguts es podria trobar en el fet que l'autor hagués vist la necessitat de documentar l'estat de l'església a finals del segle XVIII, després que aquesta sofrís una renovació decorativa durant el segle XVII en què disset, de les vint-i-dues capelles existents canviaren els seus retaules. Aquest fet responia a un afany de modernització per adequar les capelles als nous gustos barrocs. L'empresa fou possible gràcies al prestigi assolit pel convent en aquella època que va permetre la realització d'aquestes i moltes altres obres artístiques.

Pel que fa als diferents tipus de continguts exposats al text, es poden dividir en els següents subgrups:

1. Contingut iconogràfic: l'autor para esment en descriure les diferents iconografies dels retaules existents i dels que ja no existien o havien estat traslladats. Gràcies a les seves descripcions, constatem que predominen clarament les representacions de sants relacionats amb l'ordre franciscana.

2. Contingut referent als canvis de propietat de les capelles. Els canvis de propietat de les capelles, que quedaven documentats en les actes notariais, es realitzaven per fideïcomís. En alguns casos, hi havia famílies que s'extingien en quedar sense descendents i deixaven les capelles al convent que les cedia a una altra família. En ambdós casos, la família que heretava la capella hi feia posar les seves armes bé a la clau de volta, bé al nou retaule que encarregava fer.

Calafat cita alguns exemples d'aquests casos:

En lo any 1621, heredá per fideïcomís esta Capella la Noble Familia de Fortunys de Ruescas ...³⁶

Sa Familia de Vivots se acaba lo año 1648 en que a 23 Agost enterraren la Magnífica Señora Dona Juana Oleza Viuda de Don Juanot Vivot a la Capella de Vivots. Consta del llibre 5 fol.112. Cedi está Capella el Señor Sindich al Noble señor don Antoni Ollandez. Y a 6 Maix 1649, trasladaren tres fills que tenia depositats a

³⁶ CALAFAT: *Llibre de antiguitats ...*, 17.

Capitol, a dita Capella de Sant Julia. Consta de Acte en poder de Antoni Morro Notari 12 Janer 1649.³⁷

Se intitulava esta Capella Sant Simó y Sant Judas, y Sant Honorat, Sant Pere y Sant Pau. A la clau heyá las figuras de la Visitació de María Santísima a Santa Elizabeth, y demunt heya duas caras. Are se duy el Pachs, y Betlem: era antigament de la Noble Familia de Fonellet, Visconte de Illa. La Noble Señora Esclaremunda muller de Don Dalmacio Rocabertí Visconte, Señor de Peralada, fonch filla y hereva de Don Baltazar de Fonellet, y neta de Don Pedro de Fonellet. Visconte de Illa. Esta Capella renuncià dita Señora a el P. Guardian ab condició, de que trasladasen los ossos de dit Baltazar, son Pare, y de los seus; y que la cedissen a qui be aparexería. Consta esta renuncia de Acte en poder de Ramon Ferrer Notari, en Perlada, a 12 Juliol 1367.³⁸

3. Contingut informatiu dels canvis d'ubicació d'alguns elements: l'autor documenta els canvis d'ubicació de diferents elements. A tall d'exemple, quan parla de la capella divuitena escriu: "En lo año 1600, se llevó el Quadro Vey (qui are se troba en la Parroquial de Petra, baix el Chor)".³⁹ Una informació curiosa de la qual també deixà constància Calafat és del trasllats d'alguns cadàvers provinents d'un altre convent al de Sant Francesc, o de la descoberta d'alguns cadàvers en motiu d'obres a les capelles. En aquests casos, el franciscà es deté en tot tipus de detalls d'interès sociològic.

4. Contingut relatiu a les intervencions a les capelles: aquest tipus d'intervencions es documentaven mitjançant les actes notarials. A continuació, un exemple de la descripció d'aquest tipus de contingut:

Fonch cedida esta Capella per los Religiosos Claustrals a los Honrats Fusters. "donantlos facultat de fabricar, lo que voldran, con tal, que no puguen fer portal al carrer.". El Gremi enfondí dita capella, feu els arcs y copiña i posà les seves armes.

Se feren las vasas deuradas, y los domasos per el Noble Señor Don Francisco Togores Canonge y Sagristà, en lo año 1718, ab Acte en poder de Rafel Guinard Notari 23 Abril 1718, en que maná, que estos domasos no puguen servir per altre lloch, ni dins, ni fora esta Iglesia.

5. Continguts biogràfics: en tractar d'un personatge important relacionat amb el convent, per exemple, quan l'autor comenta la sepultura d'un frare franciscà, les dades biogràfiques aportades són més extenses. Calafat repassa la bibliografia del personatge i en ressalta els seus mèrits. A vegades explica també els honors funeraris que rebé el difunt.

En alguns casos, Ramon Calafat dóna la informació del carrer on habitaven els difunts, com en el cas següent: "Al mitx de esta Capella heyá un vas, qui es del señor Antoni Contestí Mercader, y dels seus. Estaven en el carrer dels Moliners. Acte en poder de Francesch Groñat Notari a 3 Juñy de 1660".⁴⁰

6. Continguts referents als costums d'enterrament: podem entreveure en el llibre alguns costums d'enterrament de l'època. És el cas del capítol dedicat a capella vintena,

³⁷ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 61.

³⁸ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ... , 51.

³⁹ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ... , 63.

⁴⁰ CALAFAT: *Llibre de antiguitats* ..., 41.

Calafat parla de la tomba del Bisbe de Mallorca, el franciscà Francisco Antoni de la Portilla, i explica que: “fou portat a este Convent amb 48 atxes”.

7. Continguts referents als promotors de les capelles: a vegades els promotors alhora de triar la iconografia del retaule optaven per la representació del sant que coincidia amb el seu patronímic. Per exemple, al retaule de la capella del Beat Salvador, la promotora, Francina Puig, féu culminar el retaule amb la representació de Santa Francisca romana, terciària franciscana que coincideix amb el patronímic de la promotora. Aquesta informació es troba al capítol dedicat a la descripció de la capella desena, del Beato Salvador, un dels més breus del llibre. A continuació, es transcriu íntegrament aquest capítol perquè constitueix un bon exemple de molts dels continguts tractats:

Esta capella fonch edificada per al Señora Francina Puig y Fons. Consta del Testament en poder de Onofre Suñer Notari, a 1 Fabrer 1637; en que mana, se fase una Capella darrera lo Altar major, com la de Mestre Antoni Verguer, o del Señor Pere Onofre Socies; que se pos el Beato Salvador, y los dames sants a direccio del P. Guardian: la qual Capella es un Quadro de escultora tot deurat. Al mitx el beato Salvador; a la dreta Santo Domingo (are Sant Juan de Mata); a la esquerra Sant Matgí; a baix, los Sants Martirs Daniels. En las banquetas, Santa Clara, y Santa Margarita de Cortona; demunt Santa Francisca Romana, y las seuas Armas al mitx. Se acabá dita capella lo año 1670. Mori dita Señora día 31 Janer de 1637, Esta sepultada dins la paret a ma dreta, y també son marit, qui era el Magnifich Señor D. Pere Ferrer de Sant Jordi, qui morí día 21 Octubre del mateix año 1637; y dexá 70 lliures & per la Fabrica de dita Capella, Consta del Testament en Poder de Nicolau Terrasa Notari a 17 Octubre 1637.

En lo any 1786 se estucá dita Capella: a una part se posá el Beato Antoni de Estronconjo, y a la altre el Beato Sebastiá de Aparicio.

Al mitx de esta Capella heyá un vas, qui es del señor Antoni Contesti Mercader, y dels seus. Estave en el carrer dels Moliners. Acte en poder de Francesch Groñat Notari a 3 Juñy de 1660.

Baix de los retxats heyá una Tomba ab esta incipció: <<Sepultura de Jaume Villalonga, y de Apolonia Morro, y dels seus. 1776.>>

Vas al costat ab esta inscripció: <<Sepultura de Francesch Juliá, y dels seus 16...També consta del llibre 6, fol.44. A 22 Janer 1655 enterraren el Señor Francesch Juliá a lo seu vas, devall del chor. Pasá per fideïcomís per part de la seua Mare a Don Matheu Zanglada y Juliá.

Prop del dit vas heyá una Tomba ab quatre retjolas de Mestre Pere Lledó.>>⁴¹

El següent cas és il·lustratiu perquè demostra que alguns religiosos s'erigien ells mateixos en promotors de les obres d'art:⁴²

Lo Honrat Damia de Ramiro natural de la Ciutat de Jaca en la Corona de Aragó fill de Juan y de Eulalia Moncada, casat ab Eulalia Cordero de Tarragona vingué a Mallorca ab duas galeras de blat y viveres en lo año 1400. Se domiciliá en Palma, Contribui ab molts llimosnas pera adelantar la obra del Claustro, y de la Iglesia de este Convent de Sant Francesch de Palma; y demanà la Capella de Sant Cosme y Sant Damiá (are el Bon Pastor) al Honrat y Reverent Antoni de Oleza a las horas Guardiá de dit Convent; y se l concedi

⁴¹ CALAFAT: *Llibre de antiguitats ...*, pàg. 41.

⁴² A això es refereix l'expressió que es repeteix sovint en citar peces realitzades “a diligències del pare...”.

facultat para fabricar el Quadro, y lo que be li apareixeria. Consta per Instrument en poder de Guillem Salvá Notari, a 18 Juliol de 1405.⁴³

4. Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesch

El manuscrit, que es conserva a l'arxiu de Ca n'Olesa, va ésser escrit en paper original de l'època de 220 x 330 mm. Està enquadrat amb tapes de pergami i consta de 150 fols sense paginar. A la part esquerra de totes les pàgines hi ha un marge de 40 mm. en blanc on hi ha escrit el nom del difunt de què es tracta i el fol del llibre original d'on s'ha extret la informació. Per a aquest article, s'ha treballat amb l'exemplar número 9 d'una edició del 1925 de cent exemplar numerats publicada per la Impremta Guasp. L'exemplar consultat, que consta de 311 pàgines, es pot consultar a la Biblioteca Bartomeu March.⁴⁴

A la revista franciscana *Archivo ibero-americano* ja s'havia començat a publicar el text de Calafat (número XXXVIII, 1920) a iniciativa del franciscà Eduardo Faus. Malauradament, sols se n'arribà a publicar algun capítol i la introducció, escrita pel mateix pare Faus, ja que el projecte es veié truncat per mort del franciscà. Posteriorment, Jaume d'Oleza i d'Espanya va reprendre el projecte i començà a publicar el contingut del manuscrit al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* per entregues, la primera de les quals es publicà al número XX corresponent a l'any 1923. A l'any 1925 en va fer l'edició crítica que comença amb la mateixa introducció del Pare Faus que es va publicar a la revista *Archivo ibero-americano*. Aquí, el franciscà ofereix aquí algunes dades biogràfiques sobre l'autor i fa una aproximació al manuscrit i a la seva temàtica. Tracta també la polèmica entre el clergat regular i secular originada pels drets d'enterrament a les seves esglésies i els seus convents.

Després de la introducció comença el text de Calafat amb un extens subtítol que diu el següent:

Llibre molt curios que conté las notas de las familias mes memorables, que dispongueran ser enterrades en las sevas sepulturas de la Iglesia del Real Convent de Sant Francesch de esta Ciutat de Palma. Verdadera copia treta dels originals de los llibres que pasen en lo Archiu de dit Convent, el primer de los quals comença en lo any de 1588, fins en lo any corrent; ab la advertencia, que los mermassors de los obits continguts en dits llibres fins als 31 Dezembre 1649, exclusivo, son trets originals testaments recondits en dit Archiu; en los anys de antes no consta de mermassors en dits llibres: Si pero en los anys despues.⁴⁵

En el subtítol l'autor especifica el contingut del text, les fonts en què s'ha basat (testaments i llibres *Mortuorum* del convent) i el període cronològic que abarca la informació presentada. S'observa també que Calafat presenta una preocupació de caire il·lustrat pel rigor històric i per la fiabilitat de les informacions aportades quan esmenta allò "vertader" i els "llibres originals".

⁴³ CALAFAT: *Llibre de antiguitats ...*, pàg. 64.

⁴⁴ Ramon CALAFAT: *Enterraments y obits del Real Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca*, Copia de un manuscrito del donado Ramón CALAFAT : año 1786 : continuado con un apéndice que contiene copia de las partidas originales desde el año 1805 hasta 1830 por Jaime de Oleza y de España, Palma de Mallorca, 1925.

⁴⁵ CALAFAT: *Enterraments y obits...*, 31.

El text està estructurat en vint-i-sis llibres, que corresponen a altres tants volums, que existien a l'arxiu de Sant Francesc:

- Llibre primer, que conte los anys de 1588 en 1605
- Llibre 2 que compren los anys de 1605 en 1616
- Llibre 3 que compren los anys de 1616 en 1625
- Llibre 4 que compren los anys de 1625 en 1639
- Llibre 5 que compren los anys de 1639 en 1652
- Llibre 6 que componen los anys 1652 en 1658
- Llibre 7 y 8 que compren los anys de 1659 en 1663
- Llibre 9 que compren los anys de 1664 en 1672
- Llibre 10 que compren los anys de 1672 en 1677
- Llibre 11 que compren los anys de 1678 en 1687
- Llibre 12 que compren los anys de 1688 en 1693
- Llibre 13 que compren los anys de 1693 en 1699
- Llibre 14 que compren los anys de 1700 en 1702
- Llibre 15 que compren los anys de 1703 en 1707
- Llibre 16 que compren los anys de 1711 en 1717
- Llibre 17 que compren el anys de 1719 en 1730
- Llibre 18 que compren los anys de 1730 en 1736
- Llibre 19 que compren los anys de 1738 en 1742
- Llibre 20 que compren los anys de 1744 en 1747
- Llibre 21 que compren los anys de 1748 en 1751
- Llibre 22 que compren los anys de 1752 en 1757
- Llibre 23 que compren los anys de 1760 en 1769
- Llibre 24 que compren los anys de 1769 en 1886
- Llibre 25 que compren los anys de 1787 en 1804
- Llibre 26 que compren los anys de 1804 en 1815

Tots els capítols segueixen una ordre cronològic i una mateixa estructura compositiva: els capítols es troben dividits en paràgrafs al principi dels quals sempre hi ha el llinatge del difunt seguit pel número de fol del llibre *Mortuorum* d'on s'ha extret la informació. Per exemple: "*Barard, fol. 57.*-Als 16 Janer 1633; enterraren en lo vas de Barards: la Sra. D.ª Juana de Barard, muller de D. Geroni Garau y Axartell; mermasors: son marit; y la Sra. D.^a ionisia Barard se tia: feu testament en poder de Juan Mas notari als 14 Janer 1633".⁴⁶ O "*Torrella, fol. 34.*-Als 7 Agost 1619, enterraren en lo vas de Torrellas, el Sr. Ramon Torrella, fadri; estave en el carrer de S.t Jaume".⁴⁷ L'autor informa també, com es veu en l'exemple anterior, de l'estat civil del difunt i del seu lloc de residència.

Les informacions que aporta el text són d'interès, sobretot, pels estudis genealògics pel gran nombre de dades biogràfiques que inclouen. En primer terme, proporciona els noms i llinatges de totes les persones enterrades a Sant Francesc. A més, l'autor, en molts

⁴⁶ CALAFAT: *Enterraments y obits...*, 74.

⁴⁷ CALAFAT: *Enterraments y obits...*, 62.

casos, també informa del nom dels parents més propers del difunt i dels marmessors del testament. Les dades de parentiu són escasses quan es refereixen a personatges del segle XVI però, a partir del XVII, són més abundants. En segon lloc destaca que, tal com succeeix al *Llibre de antiguitats*, Calafat aporta el dia i l'any del testament del difunt així com del nom del notari dipositari del mateix. Així, l'autor ofereix a l'investigador una fil conductor alhora d'investigar una determinada família. En definitiva, el text permet fer-se una idea del gran moviment necrològic que tenia Sant Francesc com a panteó de la noblesa mallorquina.

Aquesta crònica no conté tanta informació referent al patrimoni artístic com el *Llibre de antiguitats*, però serveix per a complementar, contrastar i/o ampliar la informació aportada per aquell. En aquest sentit, constata que alguns llinatges que apareixen al *Llibre de antiguitats* no són citats aquí. Per exemple, al *Llibre de antiguitats* es cita la família dels Verger i, en canvi, no es cita a *Enterraments y obits*, fet certament curiós ja que Antoni Verger fou l'artífex d'una de les capelles de Sant Francesc. Pel que fa als llinatges comuns al dos llibres, es pot observar que al *Llibre de antiguitats* no apareixen citats tots els membres d'una mateixa família enterrats a la seva capella sinó que sols se'n mencionen uns quants. *Enterraments y obits*, en canvi, és més extens pel que fa a aquestes informacions i permet completar les dades aportades per l'altre manuscrit.

5. Influència del manuscrit de Calafat. Estat de la qüestió

Són molts els autors que han estudiat el convent de Sant Francesc des del punt de vista històricoartístic però pocs els que n'han fet un estudi sistemàtic i en profunditat. Les fonts documentals originàries han estat, en la majoria de casos, obviades per aquests estudiosos. Les cròniques conventuals de l'església de Sant Francesc, escrites per Ramon Calafat, han estat insuficientment utilitzades com a font documental fins a l'actualitat de manera que encara resten molts aspectes per comentar i investigar. El *Llibre de antiguitats* constitueix una font de documentació bàsica per a l'estudi del patrimoni del convent per l'enorme volum d'informació que conté sobre aspecte, fet que fa que el text encara sigui plenament vigent. Es fa necessari, per tant, que els historiadors utilitzin aquesta crònica de forma habitual com a font fiable alhora d'emprendre investigacions sobre el patrimoni del convent de Sant Francesc. Ara cal veure quin ús s'ha donat a les cròniques conventuals de Ramon Calafat fins al moment actual, quins autors les han tractat i quines han estat les seves aportacions.

Gaspar Melchor de Jovellanos Ramírez (Gijón 1744, Vega 1811), polític i escriptor i un dels representants més distingits de l'enciclopedisme il·lustrat espanyol, ocupa un lloc capital en l'inici de la historiografia sobre Mallorca i el seu patrimoni. Es pot afirmar que amb els seus escrits s'inicia la poligrafia històrica mallorquina. El 1801, fou empresonat i traslladat a Mallorca. Al llarg d'aquests anys de captiveri al Castell de Bellver, Jovellanos va escriure diverses obres de temàtica mallorquina en el camp de la història, entre les quals, destaca la *Memoria sobre la fabrica del convento de San Francisco de Palma; con una reseña de las suntuosas fiestas que se celebraron al condecorar la iglesia con el título de*

Basílica, por Juan Suau Alabern⁴⁸ en la qual cita a Calafat diverses vegades. L'autor ha consultat les cròniques franciscanes que li han servit per aportar notícies documentades sobre la fàbrica de l'església i el convent i sobre les obres d'art que contenien. D'altra banda, Jovellanos es val de l'autoritat del sagristà per rebutjar certes informacions d'alguns autors que, gràcies a la lectura de les cròniques, comprova que són errònies.

Alguns anys després, un dels primers historiadors de Mallorca, l'erudit i cronista del Regne de Mallorca, Antoni Furió (Palma, 1798-1853), dedicà en la seva obra *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*⁴⁹ un apartat a l'església i convent de Sant Francesc on reproduïx la descripció realitzada alguns anys abans per Jovellanos⁵⁰ i hi afegeix algunes notes de caràcter erudit. En la primera nota explicativa del text, Furió parla del donat Ramon Calafat com una autoritat per al coneixement del convent de Sant Francesc.

El primer historiador de l'art mallorquí des d'un punt de vista científic va ésser Marcel Durliat (Tolosa del Llenguadoc, 1917-2007). Autoritat en el camp de l'art medieval i un dels principals introductors de l'art català en la bibliografia internacional, es doctorà al 1962 es doctorà amb una tesi titulada *L'art dans le royaume de Majorque* traduïda al català al 1964.⁵¹ Es tracta d'una obra de gran interès per a l'estudi de l'art balear a l'Edat Mitjana. En el capítol dedicat a les esglésies de les ordres mendicants, i, més concretament, quan tracta de l'església de Sant Francesc de Palma, Durliat afirma que la seva principal font d'informació ha estat el *Llibre de antiguitats* de Ramon Calafat. L'autor explica que la consulta de la crònica li aportà la solució a nombrosos problemes relatius a la construcció del convent. Aixímateix, es sorprèn de com, "incomprensiblement" aquesta font havia estat ignorada fins llavors.

Seguint amb el repàs dels historiadors i erudits que varen fer servir les cròniques conventuals de Calafat com a font documental, toca parlar ara d'un dels divulgadors del convent de Sant Francesc: Llorenç Garí (Vilafranca de Bonany 1928). El franciscà és l'autor de la ressenya històricoartística titulada *Iglesia y claustro de San Francisco* (1965),⁵² en la qual aporta informacions des del punt de vista erudit. Garí ha consultat les dues cròniques conventuals de Ramon Calafat. Així, del *Llibre de antiguitats* n'extreu informacions relatives a l'establiment de l'ordre franciscana a Mallorca i al claustre del convent. D'altra banda, el llibre d'*Enterraments i obits* proporciona a l'autor informacions sobre les diferents sepultures ubicades al claustre.

L'historiador Guillem Rosselló Bordoy (Palma 1932) i els arquitectes Antonio Alomar Esteve (Palma 1937) i Felipe Sánchez-Cuenca (Alcalá la Real, Andalusia 1931), a

⁴⁸ Gaspar Melchor de JOVELLANOS: "Memoria sobre la fábrica del convento de San Francisco de Palma", *La catedral de Palma*, Palma de Mallorca, 1945.

⁴⁹ Antonio FURIÓ: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1966. Facsímil de l'edició de 1840 de la Imprenta de Pedro José Gelabert, 2ª edició. Es pot consultar a la Biblioteca Bartomeu March i a la biblioteca Ramon Llull de la Universitat de les Illes Balears.

⁵⁰ Gaspar Melchor de JOVELLANOS: "Memoria sobre la fábrica...".

⁵¹ Marcel DURLIAT *L'art en el Regne de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1989. 2ª edició. 1ª edició 1964.

⁵² Llorenç GARÍ JAUME: *Iglesia y claustro de San Francisco. Memoria del Beato Fray Junípero Serra*, Palma de Mallorca, 1990. 2ª edició corregida i augmentada. (1965). Es pot consultar a la Biblioteca Diocesana.

“La pintura mallorquina de los siglos XIV y XV”⁵³ elaboraren un estudi analític de conjunt de les obres restaurades per la Fundació Juan March a la dècada dels seixanta del segle XX i es serviren del *Llibre de Antiguitats* per identificar la taula de Sant Onofre, conservada al Museu de Mallorca i atribuïda al Mestre de les Predel·les amb la que formava part del retaule de Sant Bernadí, Sant Onofre i Santa Catalina citada per Calafat en descriure la capella dels Pardo de l'església de Sant Francesc.

El pare Francesc Amengual (Sineu 1902, Palma 1997), religiós del Tercer Orde Regular de Sant Francesc, va escriure diversos articles d'història franciscana com el titulat “Puntualitzaciones documentales sobre el arte en la basílica de San Francisco de Palma (siglos XVII-XX)”⁵⁴ en el qual cita a Ramon Calafat i reproduïx un fragment de l'apèndix que Jaume d'Oleza afegí en l'edició crítica del *Llibre de antiguitats*.

Un altre dels divulgadors del convent de Sant Francesc ha estat l'historiador Gabriel Llompart (Palma 1927) el qual ha duit a terme investigacions sobre iconologia i iconografia, especialment referides a l'art religiós. En l'obra *Conventos y monasterios de Mallorca: historia, arte y cultura*⁵⁵, a l'apartat titulat “Sant Francesc”, Llompart presenta el *Llibre de antiguitats* de Calafat com una obra bàsica de consulta per l'estudi del convent de Sant Francesc i el cita diverses vegades. En parlar del claustre, també cita l'altra crònica conventual, el llibre *Enterraments i obits*, perquè proporciona notícies sobre les diferents sepultures del claustre.

L'article titulat “El retaule major de l'església conventual de Sant Francesc (Palma 1734-1742)”⁵⁶ presenta un estudi històricoartístic i de conservació del retaule major de Sant Francesc molt documentat. En l'apartat històricoartístic, la historiadora de l'art, Mercè Gambús fa servir el *Llibre de antiguitats* com a font principal de documentació perquè aporta les primeres notícies documentades referents al patrimoni conventual. A l'apèndix de l'article es reproduïx el capítol dedicat a l'altar major del *Llibre de antiguitats* així com també l'apèndix número 1 del mateix llibre.

Les historiadores de l'art Mercè Gambús (Barcelona, 1953) i Concepció Bauçà són les autores de la comunicació “El viaje mediterráneo del retablo barroco. La tipología cupulada en Mallorca y Menorca”.⁵⁷ Aquest estudi és, de tots els citats, el que més ha treballat les cròniques conventuals de Calafat com a font documental. Sobretot s'ha treballat amb el *Llibre de antiguitats* que serveix a les autores per presentar una nova interpretació del retaule del Davallament de l'església de Sant Francesc. A través de la crònica, les historiadores confirmen que la pintura de l'àtic del retaule representa un

⁵³ A *Pintura gòtica mallorquina: exposición de las obras restauradas por la fundación Juan March*, Madrid, 1965.

⁵⁴ FRANCISCO AMENGUAL: “Puntualizaciones documentales sobre el arte en la basílica de San Francisco de Palma (siglos XVII-XX)”, *BSAL*, 37, Palma, 1980, 653-657.

⁵⁵ DONALD G. MURRAY; AINA PASCUAL; JAUME LLABRÉS: *Conventos y monasterios de Mallorca. Historia, arte y cultura*. La introducció i els apèndixs són de Gabriel Llompart, Palma de Mallorca, 1992, 39-55.

⁵⁶ MERCE GAMBÚS *et alii*: “El retaule major de l'església conventual de Sant Francesc (Palma 1734-1742)”, *Estudis Baleàrics*, núm. 66/67, Palma, 2000, 27-46.

⁵⁷ MERCE GAMBÚS; CONCEPCIÓ BAUÇÀ: “El viaje mediterráneo del retablo barroco. La tipología cupulada en Mallorca y Menorca”, *Actas del XVI Congreso nacional de historia del arte. La multiculturalidad en las Artes y en la Arquitectura*, Las Palmas de Gran Canaria, 2006, tom I, 159-168.

autorretrat de l'escultor Antoni Verger que havia disposat ser enterrat en una capella pròpia situada darrera de l'altar major, capella que ell mateix havia dissenyat. Conseqüentment, afirmen que Antoni Verger va proposar la seva capella funerària com a imatge humanística de l'escultor-arquitecte en clau d'autoafirmació professional i que, per tant, aquesta capella posseeix una gran rellevància simbòlica. En aquesta comunicació, les autores demostren que encara es pot estudiar el convent de Sant Francesc i aportar-ne novetats a partir de les notícies i informacions que es troben a les cròniques conventuals del donat Ramon Calafat.

En conclusió, cal dir que les aportacions bibliogràfiques realitzades fins ara sobre el convent de Sant Francesc deixen moltes llacunes historiogràfiques. Manca un estudi integral del convent i un estudi panoràmic del patrimoni històrico-artístic de l'ordre franciscana a Mallorca. Aquestes investigacions, tractant-se d'un ordre conventual que ha marcat una part important de la història de Mallorca, es fan imprescindibles i serviran per esbrinar el paper dels franciscans dins de l'evolució del patrimoni històricoartístic de l'illa.

RESUM

El convent de Sant Francesc de Palma, juntament amb el claustre i l'església, forma un dels conjunts monumentals més importants de l'illa de Mallorca. Aquest compta amb diferents intervencions artístiques que s'han succeït al llarg d'un període cronològic extens, des de l'Edat Mitjana fins a l'actualitat, i que han marcat importants fites en el marc de la ciutat de Palma. Amb el present article es pretèn contribuir al coneixement del patrimoni del convent a través de l'estudi crític de les dues cròniques conventuals que deixà escrites el donat Ramon Calafat, textos fonamentals per a l'estudi d'aquest patrimoni. També es vol destacar el valor de l'existència de les cròniques com a fonts literàries originals per a l'historiador.

ABSTRACT

The convent of Saint Francis in Palma, together with its cloister and church, forms one of the more important monumental sets of Mallorca. It was formed by many different artistic interventions that have gone along an extensive chronological period, since the Middle Ages until the present. These interventions left important impressions in the town of Palma. The aim of this paper is to contribute to the knowledge of the heritage of the convent through the critical study of the two conventual chronicles written by the sexton Ramon Calafat in the XVIII century, fundamental texts for the study of the mentioned heritage. Finally, we pretend to highlight the value of the existence of the chronicles as original literary sources for the Art Historian.